

בעקבות שלמה כהן-אברבנאל: יהודי-ערבי, אמן-מרגל

בעבודת הווידיאו החכמה והמפתיעה שלו, נוסע תמיר צדוק לקהיר כדי להתחקות אחר שלמה כהן-אברבנאל, מראשי המוסד הישראלי שהתחזה לאמן צרפתי במצרים. בדרך, הוא יוצר את דמותו שלו ומראה את כוחה הפוליטי של ההתחזות

שאל סתר 24.10.2017 21:39

תערוכתו של תמיר צדוק במוזיאון תל אביב חגה סביב עבודת וידיאו חדשה, "אמנות – סיפור כיסוי". זו מרשימה, חכמה ומפתיעה. היא מצליחה לערוך מהלך לא שכיח, בוודאי לא במחוזותינו: היא מתמקמת בדיון ציבורי ער ומודלק – ההיסטוריה היהודית-ערבית של המזרחים בישראל – שבו הקואורדינטות נמתחו והעמדות הוסדרו; היא חוברת אליו ועם זאת לא נעתרת לו לגמרי. במקום להדגים את הנחותיו ונתיביו, לבצע אותם באמצעים אמנותיים, מראה העבודה של צדוק משהו שהשיח הפוליטי וכן הדיון האינטלקטואלי לא מצליחים להגיע אליו, או שאולי מבליעים אותו לטובת בהירות הטיעון וציפוף השורות. המעשה האמנותי פוער כאן פתח ייחודי לו.

בעבודה מתחקה צדוק אחר דמותו של שלמה כהן-אברבנאל, אחיו של השופט חיים כהן ומראשי המוסד הישראלי משנות ה-50 ועד שנות ה-70. קודם לגיוסו למוסד, למד כהן-אברבנאל אמנות בפריז, ובלימודיו אלה עשה אחרי כן שימוש מושכל, כאשר נשלח למצרים כסוכן חשאי בתחילת שנות ה-50 ושהה בה כצייר צרפתי צעיר ומבטיח בשם שארדובל. אותו שארדובל נחל במצרים הצלחה אמנותית לא מבוטלת ואף הציג תערוכת יחיד במוזיאון לאמנות מודרנית בקהיר. ציוריו נמכרו, אחד מהם למוזיאון עצמו. עבודת הווידיאו מתחילה בהתייעצות עם מומחים לאמנותו של שארדובל; נמשכת בקריאת רשימות הביקורת שנכתבו בעיתונות המקומית על תערוכתו; ולאחר מכן עוקבת אחר מסעו של צדוק לקהיר, שם הוא מחפש את ציורו של שארדובל שנשאר כנראה בעיר. הוא מסייר בעיר, נפגש עם אנשי קשר שונים, מבקר במוזיאון לאמנות מודרנית, מצטלם ליד מסגד עם בני נוער מקומיים, מבין שמישהו עוקב אחר צעדיו. יחד עם בן משפחה שהתלווה אליו למסע, אלו הם שני ישראלים בעלי

“חזות מזרחית”, דוברי ערבית, שנשמעים במרחב, אבל גם מסתובבים בו במשימה חשאית, שלפרקים כבר לא ברור טיבה.

כשם שסוכן המוסד כהן-אברבנאל התחזה לאמן עד שנהיה לאמן, כך גם מעשה האמנות של תמיר צדוק מוביל אותו להתחזות לסוכן חשאי, אמן-מרגל. התחקותו אחר המתחזה יוצרת הזדהות-יתר איתו. הוא מסתפר, קונה חליפה, מגיע למוזיאון ומציג את עצמו כתאמר צאדק – ישראלי, יהודי-ערבי, ערבי, שמבקש להציג את אמנותו במוזיאון לאמנות מודרנית בקהיר, ממש כשם שעשה שארדובל בזמנו. הכרזה לתערוכת היחיד של צדוק/צאדק כבר מתנוססת על חזית המוזיאון – וזו התערוכה שבה אנו נקראים לבקר בתל אביב. כיוון שאת הווידיאו כולו אופף דוק של בדיה – סיפור בלשי שערך במתכונת של סרט ריגול, בקונבנציות קולנועיות מוכרות ובמחוות שגורות (שיטוטים ברחובות, שיחות טלפון בחדרים ריקים, מפגשים אקראיים בסמטאות) – למעשה לא ברור היכן צולם הסרט, מי מהדמויות המאכלסות אותו הן שחקנים, גם כאלה המשחקים בתפקיד עצמם, והאם העבודה תרה אחר הציור האבוד (שאותו מתחיל צדוק בשלב מסוים לצייר בעצמו), אחר האמן האבוד (שאחריו הוא מתחקה עד אשר הוא מחקה אותו כליל), או אחר האמנות כמסע אל מה שאבד (ודרך כך השבתו וגאולתו).

ההיצג החזותי המורכב והסבך הנרטיבי נושאים מובן פוליטי מרחיק לכת. כאשר תמיר צדוק נהיה לתאמר צאדק, ניתן לחשוב כי בכך הוא חושף במהופך את תנועתה של הציונות, שהסבה את היהודי-ערבי (תאמר צאדק) לישראלי מזרחי (תמיר צדוק), וכך קרעה אותו מן המרחב הערבי שאליה השתייך ורתמה אותו לסיפור לאומי שמתכונן אל מול הערביות ונגדה. הנה באה עבודת הווידיאו ומעלה את המודחק הערבי אל פני השטח: תמיר צדוק מגיע למצרים ומגלה את הזהות הערבית שנלקחה ממנו. הוא משתלב במרחב, דובר את השפה, נראה כמקומי. הוא לא מתחזה לתאמר צאדק; כתאמר צאדק, הוא מפסיק להתחזות. אבל עבודת הווידיאו מראה כיצד מהלך הגילוי עצמו הוא בדיה: לא במובן שהוא שקרי, שאין בו אמת, אלא שהוא אחוז במערך של התחקות אחר אדם לא מוכר, הזדהות איתו והתחפשות לו, כלומר העלאתה באוב של אותה דמות ובתוך כך יצירת דמותו שלו על פיה. בכדי להיות תאמר צאדק, יהודי-ערבי, עליו לעקוב אחר יהודי-גרמני שהגיע לקהיר כצרפתי, התקיים בה בחשאי כישראלי, אבל גם התקבל בה ולו לרגע כבן המקום: עליו לנסוע ככהן-אברבנאל ולצייר את ציוריו של שארדובל. זהותו האמיתית איננה מתגלה לאחר שהשיל מעליו את תחפושותיו; היא נוצרת מן הכוח המדמה של ההתחפשות. תאמר צאדק הוא האמנות של תמיר צדוק, לא זהותו הכמוסה.

התערוכה, המקבצת פרויקטים שונים של צדוק מן העשור האחרון, נמשכת כולה מן עבודת הווידיאו הזו. בקיר הסמוך לווידיאו תלויים ארבעה ציורים של שארדובל – עשויים בסגנון ההפשטה המודרניסטית, בתמטיקה אוריינטליסטית, מוכרים גם אם נראים כאן לראשונה. לאחר הצפייה בעבודת הווידיאו, כבר לא ניתן לומר בוודאות מי צייר את הציורים הללו, וגם אם היה זה שארדובל, מיהו ה"מחבר" שלהם, האמן ה"אמיתי" שכורך אותם למהלך מצטבר. עבודות אחרות של צדוק נמצאות על התפר בין התיעודי והבדוי, ומראות כיצד אלה אינם שני ניגודים שנפגשים לרגע, כי אם שני צדדים של תהליכי עיבוד חומרי, טיפול מדיומאלי, מסגור והמשגה שמעמידים תמונות של מציאות: תצלומים מבוימים, תמונות מן הארכיון המשפחתי שהוגדלו, וידיאו מסוגן של שיעור ברישום מודל. בכל העבודות הללו נוכחות גברית חריפה ומוחלטת (כמעט ואין נשים אצל צדוק): התערוכה מנכיחה לאורכה ולרוחבה גבריות (מזרחית) חזיתית, בוהקת, ארוטית. אבל במקום שיהיה זה גוף שחושף זהות מקדמית וטבעית – כך היה בראשיתו, כך הווה בגרעינו – זהו גוף מוצג, עורך עצמו למבט, מודע למיניותו, מכיר בהיותו פועל ונפעל, בדוי כל הזמן. ודווקא מכך הוא שואב את כוחו. בסיומה של התערוכה מוקרנת עבודת הווידיאו "תעלת עזה" (2010), שהיתה כבר לאיקונית: סרט תדמית פיקטיבי של "מרכז המבקרים על-שם רבין בתעלת עזה", שמתאר חפירה של תעלה בין ישראל לרצועה, כדרך להסדרת יחסי שכנות טובה בין ישראלים לפלסטינים, מימושו של מזרח תיכון חדש שבו גריפת הון כלכלי גוברת בקלות על מאה שנות איבה לאומית. הסרט מתחקה אחר הפנטזיה של תעשיית השלום: הרציונאליות התועלתנית והניתוק החברתי, עטופים בסכריניות שיווקית. ההתחזות לסרט תדמית היא כאן ביקורתית במובהק, אירונית, משוללת אמפטיה, מרוחקת: הכל בה מבויים. אבל מן העבודה הזו אפשר עכשיו לחזור ל"אמנות – סיפור כיסוי" ולראות כיצד נפתחות אפשרויות ההתחזות: בעבודה המאוחרת היא אמביוולנטית יותר, נגלית כתנועה של תשוקה, קרבה, הזדהות וגלגולי זהות; לא הדבר שממנו סולדים, וכן לא הדבר הקדמוני שאותו מגלים, כי אם הכוח היוצר עצמו.

תמיר צדוק, אמנות – סיפור כיסוי. אוצרת: נועה רוזנברג. מוזיאון תל אביב לאמנות. שאול המלך 21 תל אביב. עד 16.12.